

RĄCZY (25) *ai*

rączy (19), **raćczy** (6), [**raćwszy**]; *rączy* *GliczKsiąż*, *RejWiz*, *SienLek*, *GórnDworz* (3), *RejZwierc* (4), *PaprPan* (3), *SkarJedn*, *SkarŻyw*, *Calag* (2), *KlonFlis*, *SzarzRyt*; *raćczy* *KochPieś*, *KochWr*, *GosłCast* (4).

rączy, **raćczy**, [**raćwszy**] (25), [**raćz**].

comp i sup (3+1) *rętszy* (2) *KochPieś*, *KochWr*, *ręczszy* (1) *PaprPan*, *nåretczy* (1) *GosłCast*.

sg m N *rączy*, [*ręczszy*] (9), [*raćz*]; ~ (*attrib*) *rączy* (8); ~ (*praed*) *rączy* (1), [*raćz*]. ◇ *G* *rącz(e)go* (1). ◇ *D* *rączemu*, *rętszemu* (3); *-ému* (2), *-(e)mu* (1). ◇ *A* *rącz(e)go* (4). ◇ [*I* *rączszym*, *rętszym*.] ◇ *L* *rączym*, *nåretczym* (3). ◇ *f N* *rączą* (2). ◇ *n N* *raćcze* (1). ◇ [*G* *rącz(e)go*.] ◇ *pl* [*N m pers* *rętszy*. *subst* *ręczszé*.] ◇ *A* *subst* *raćcze* (1). ◇ *I f* *raćzymi* (1).

Sł stp: *rączy*, *Cn*: *rączy*, *Linde XVI* (jeden z niżej notowanych przykładów) – *XVIII w*: *rączy*.

1. *Szybki*, *chyży*; *agilis* *Calag*, *Cn*; *facilis*, *repentinus*, *subitus* *Calag*; *ales*, *citus*, *concitatus*, *incitatus*, *mobilis*, *navus*, (*per*)*celer*, *pernix*, *praeceler*, (*prae*)*rapidus*, (*prae*)*velox* *Cn* (15) : *Geſchwind*. *Rączy*/*Nagły*. *Subitus novusque*; *Repentinus*. *Calag* 237a, 67a; [Iuż oni [żołnierze] według ſwego kalendarzá żyją/ Po Kościele wltawáią/ gdy łobie podpią. Wltawſzy/ gorzáłká dobra/ to ich przeżegnáníé/ A tym czaſem/ kto ręczſzy/ proſi ná ſniadáníé. *Albertus* C4].

W połączeniach szeregowych (1): *Tenże* [*brat cesarza tureckiego*] też gdy mu powiedano/ iáko krol *Neápolſki Ferdinánd* ielt duży/ czerſtwy/ *rączy*/ *hybki*/ *dołkokow*/ do zapáfu [...] powiedział: iż [...] *GórnDworz* Q7; [A ielić [ſługa] chce ná drugi Rok ſłużyć/ Poſłuſznym/ *raćzſzym*/ *wiernym*/ *dobrym* być/ Nie *frymárczże* ſie ná *nowotnego*/ *Gdy* iuż *wiełz* *obyczáye* *ſtárego*. *WirzbGosp* C4v].

a. *W funkcji rzeczownika* (2) : ná *ſłupie* *koronę* *Záwieſmy* *złotá*: *ielſi* nie *mędrſzemu*/ *Niech* *ią* *da* *ſczęſcie* *przynamniéy* *rętzému*. *KochPieś* 41 [*idem*] *KochWr* 16.

a. *Szybko poruszający się* [*w tym: o zwierzętach* (11)] (13) : *A* *chocia*y to [*ſwiat*] *ták* *dziwnie* *nád* *rozum* *ſtworzono*/ *Przed*ſię *włzytko* *nędznemu* *cżłeku* *poruczono*. [...] *Tygris* *rączá* *bełtya* *by* też *miáłá* *ſkrzydłá*/ *A* *wždy* *muſi* *záwždy* *wpáść* *gdy* *chce* *w* *iego* *ſidłá*. *RejWiz* 10v; *PaprPan* O4; [tedy *dostań* *im* [*tj. rarogom albo sokołom przyuczany* *do polowania na zajáce*] *záiáćá* *żywego*/ *zwiąż* *mu* *ſkoki* *dobrze*/ *á* *każ* *pánu* *Mátuſowi* *że* *pilnie* *od* *chroftu* *z* *lodką* *záieżdza*/ *á*lbo *z* *owym* *rętzým* *chártem* *CygMyśl* E4].

W połączeniu szeregowym (1): *GórnDworz* L15; [pátrż ná *zwierzęta* y *ptáki* *leſné*, *iáko* *są* *dáleko* *ręczszé*, *mocnieyszé*, *cudnieyszé*, *nawet* *tluſtſzé*, y *ſmakowi* *ludzkiemu* *przyjemnieyszé*, *niż* *w* *koycu* [...] *wychowane* *OczkoPrzymiot* 28].

W charakterystycznych połączeniach: *rączá(-y)* *bestyja*, *chart*, *jeleń*.

Wyrażenia: »*rączy* *koń*, *bachmat*« [*szyk* 2:2] (3:1): *przed*ſię *iż* *niewádzi* *podczás*/ *iáko* *mowią* *połpolicie*/ *koniá* *rączego* [!] *zabosć*/ *máiąć* *czás* *do* *thego* *ſłuſzny* *á* *dobry*/ *wdałem* *ſie* *wto*/ *żem* [...] *GliczKsiąż* A4; *kiedy* *rączemu* *Báchmátowi* *drudzy* *nie* *zbroi* *wfáią*/ *A* *prze* *boiażń* *prożną* *ſławy* *odbiegáią*. *SzarzRyt* C2; *SkarJedn* 383; *SkarŻyw* 4.

»*raćcze* *nogi*« (1): *Tá* *ſzátá* *niech* *przemówi*/ *cudzołóznik* *ſrogi*/ *Odbieżał* *iéy* *włráſzón*/ *bo* *miáł* *raćcze* *nogi*. *GosłCast* 65.

Szereg: »rączy i rychły« (1): Máły koń oftre kości między wżzami máiąc/ káždy táki rączy bywa y rychły. *SienLek* 187.

W przen (2) : Ale do złego człowiek ná koniu rączym przyspiefzá/ á ku dobremu ná wole fię wlecze. *SkarJedn* 383; Chwyćże fię ręki ktorąc Chryftus [...] podáie: wsiáday ná rączego konia łáfki iego *SkarŻyw* 4.

a. *W funkcji rzeczownika: szybki koń* (2) : iednego znam/ á bárzo mu fię ządwy ímiać mużę [...] /fkoro iedno kto o potrzebie ktorey zácźnie mowić/ tho on s íwoią Sokálfką ná plác/ iáko w ten czas ná rączym wciekał *GórnDworz* N4; Wżdyć ią funnienié ruży/ któréd/ by kát piecze/ A przed nim ná naręczym żaden nieuciecze. *GosłCast* 72; [*KronMieszcz* 37].

2. *Szybko następujący, krótko trwający* (1) : [A iż pływać żaden z nich nie wniał/ tonęli/ Rátunku/ miłóśierdzia rączego prágnęli. *PaprKoło* P3 (*Linde*)].

Wyrażenie: »rącza droga« (1): O mátko/ mátko moiá/ toś mię opuściłá. (–) Opuściłám/ á lećąc práwiem fię kwápiłá. (–) Cóż mi twóy Lot pomoże? ták że rącza drogá? *GosłCast* 48.

3. *Chętny, skwapliwy, dziarski; pracowity; alacer, mobilis, navus, promptus Cn* (8) : W potrzebie niż Gwálwagnus wyrzycie ręczłzego/ Chociaż go to widzicie ták wychowálego/ Namniey mu to nie ízkodzi bo s Potockich káždy/ W męłtwie Epístrofułá przerownią ząwżdy. *PaprPan* G4, X4v; [A krol on wielki Lácedemońki Agefilaus/ iefli kiedy co było tákowego/ coby rychło chciał przez rycyrftwo íwe ípráwić/ íam íye napierwey przedewífyćkiemi zá to iął/ przeto aby zá wítydęm wífytycy y dowćipnieyífy y ręłífy byli. *LorichKosz* 70v].

[*Fraza bibl.* [*Matth* 26/41, *Mar* 14/38]: »duch rącz jest [ku czemu]«: [*Jezus do apostołów*:] Bo zaprawde dvch rancz íest kuczierspienyv, ale czialo nyemocno strachem meki *SprChęd* 40.]

W przen (1) : Kážda nácyá ma ták wiele domá Zywności/ gdy íey nábywá rękómá Rączymi/ że fię obeydźie bez dworfłkich Potraw zamorfłkich. *KlonFlis* C.

a. *W funkcji rzeczownika* (5) :

W przeciwstawieniu: »rączy ... leniwy« (5): Y což máłz zá zyłk leniwy páduchu/ Guzy ná grzbiecie/ á rączy ná brzuchu [*tj. rączy ma pełny brzuch*]. *RejZwierc* 221v, B3v, 231v, [233]; O dźiwna mocy bozka/ ná beftyách znamy/ Co rącze/ co leniwéd/ rozłádek dawamy Po znákách: ná człowieku/ czemuż niémáłz znáku? *GosłCast* 68.

Synonimy: **1.** *barzy, bystry, chutki, chybki, chyży, prędkie, skory, wartki, żartki*; **3.** *gorliwy, ochoczy, skłonny, skory, skwapny, skwapliwy*.

Cf [NIERĄCZY], [RĄCZOBIEGLY], [RĄCZOLOTNY], [RĄCZONOZI], [RĄCZOSKOKI]